

ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНІ РЕСУРСИ ДО ДИСЦИПЛІН СПЕЦІАЛЬНОСТІ 029 «ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА СПРАВА»

ПРОБЛЕМА АКТУАЛІЗАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ РЕГІОНАЛЬНИХ ЕЛІТ СУМЩИНИ

Тетяна Бевз

*Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України (Київ, Україна)
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0129-1925>*

1. ВСТУП

Важливим напрямом державної політики є історична пам'ять, яка формує національну ідентичність, національну позицію, соціальні та культурні координати, збагачує соціальний капітал особистості, продукує неперервне стимулювання обговорення минулого через різні форми його інституціоналізації. Історична пам'ять є важливим елементом національної самототожності. Політика пам'яті виступає символічним ресурсом регіональних еліт. А політичне керівництво і, відповідно, політичні еліти, з одного боку, «можуть створювати сприятливий ґрунт для зростання множинних та взаємодоповнювальних ідентичностей» [35, с. 11], а з іншого – «здатні стимулювати зростання полярних і конфліктних ідентичностей» [35, с. 11]. Історичне минуле стає ідеологічним сьогоденням. Опосередковано пам'ять ставала «продуктом» ідеології. У цьому контексті йшлося про «репресовану пам'ять», «прагматичну пам'ять», «реабілітовану пам'ять». Пам'ять покликана не лише відображати минуле, а й формувати його сенс для сучасності. П. Коннертон писав: «Теперішнє має бути відокремлене від того, що йому передувало, недвозначним актом демаркації, який позначив такий перехід» [11, с. 23].

1.1. Політика пам'яті на початку незалежності

Із моменту проголошення незалежності державна політика пам'яті була досить контраверсійною, поєднуючи в собі елементи радянського та українського минулого із певними фальсифікаціями національної історії. Водночас варто наголосити, що дослідники переважно застосовували європейський підхід до дослідження політики пам'яті, який ґрунтувався на праві різномислення, поваги до «інших». Визначала та здійснювала політику пам'яті державна і місцева влада, громадські організації, рухи. Щодо місцевого рівня, то специфікою було те, що кожен регіон впроваджував свою політику пам'яті, яка була досить суперечливою навіть у межах однієї області. У цьому контексті варто апелювати до визначення політики пам'яті польського дослідника Р. Траба, який стверджував, що це будь-які навмисні і формально легітимні дії політиків і чиновників, які спрямовані на закріплення, видалення або зміну окремих фрагментів суспільної пам'яті [31, с. 93].

Поступово у представників еліти відбувся ідентифікаційний розрив із радянським минулим, почала формуватися нова система цінностей, пошук нових політичних смислів, вироблялися нові принципи функціонування місцевих органів влади, складалися нові ідентичності. Перед регіональною політичною елітою постало нагальне завдання: пошук нових смислів, вироблення нових принципів функціонування місцевих органів влади та формування нових політичних ідентичностей на локальному рівні. Упродовж першого десятиліття незалежності та практично до «помаранчевої революції» регіональна політична еліта Сумщини використовувала подвійні стандарти – під час виборів

створювалася видимість проросійських орієнтацій, а після – декларувався рух у напрямі Європи. У 2005 р. з обранням Президентом України уродженця Сумщини В. Ющенко відбулася відмова від подвійних стандартів. Регіональна політична еліта Сумщини взяла орієнтир на європейські цінності.

Варто також зазначити, що «стратегії місцевої влади з трансформації символічного простору міст формувалися під впливом двох факторів: 1) офіційної політики пам'яті як сукупності заходів із утвердження певної візії минулого на рівні центральних органів влади та 2) особливостей регіональної історичної пам'яті, яка в центральному регіоні є доволі різноманітною» [8].

У суспільстві досі зберігаються різні підходи до трактування тих чи інших подій в історії України. У період президенства В. Ющенко була реалізована спроба сформувавши чітку позицію держави щодо політики пам'яті. Політика пам'яті повинна враховувати регіональні наративи. Очільник Сумської області П. Качур стверджував: «Ми просто хочемо нашим містам і селам дати українську історію, український вибір. Хочу, щоб ми пишалися своєю Сумщиною, були патріотами рідної землі, щоб цей козацький вільний дух розправляв нам крила» [20].

1.2. Чинники актуалізації політики пам'яті для регіональної політичної еліти Сумщини

Базовим чинником для регіональної політичної еліти Сумщини у процесах актуалізації регіональних ідентичностей була символічна репрезентація минулого, насамперед історії регіону. Оскільки історія Сумщини тісно пов'язана з історією козацтва, представники регіональної еліти активно використовують цей маркер. У 1991 р. на батьківщині останнього кошового отамана Запорозької Січі Петра Калнишевського – у селі Пустовійтівка Роменського району Сумської області – було започатковано районне козацьке свято з метою відродження духу патріотизму і національних культурних цінностей. В. Ющенко 14 листопада 2005 р. своїм розпорядженням офіційно заснував щорічне всеукраїнське козацьке свято «Калнишева рада» [23]. Реалізуючи розпорядження Президента України, 14 жовтня 2006 р. під час проведення «Калнишевої Ради» у Пустовійтівці було відкрито музей П. Калнишевському, якого позиціонують як «людину героїчну, яка пожертувала власним життям заради утвердження цінностей України», який є «прикладом незламності українського духу, патріотизму й козацької звитяги» [1]. Представники влади акцентували увагу й на ролі українського козацтва, яке «було одним із найактивніших суспільних сил, що сприяли ідентифікації себе й округи як українських» [1]. Використовували у своїх виступах представники регіональної політичної еліти й паралелі з сучасністю: «слава козаків, у тому числі Калнишевського, живе в їхніх нащадках і в тих, хто сьогодні зі зброєю в руках відстоює незалежність України» [1]; «український дух незламний, і у героїв сьогодні, котрі боронять рідну державу» [1]. При цьому наголошувалося, що «ми повинні ще більше усвідомлювати відповідальність кожного в умовах, коли є загроза не просто втратити частину території України, а втратити державність узагалі» [1]. У 2018 р. очільники області на «Калнишевій раді» стверджували, що «поділяючи українську державницьку ідею, останній кошовий отаман не тільки відстоював права і вольності українського козацтва, а й захищав кордони, плекав і втілював ідею про велику українську націю. На цих позиціях ми сьогодні твердо залишаємося стояти» [25].

Ще одним маркером символічної репрезентації минулого, символом безкомпромісної боротьби за свободу, єдність та суверенність рідного краю, яке вміло використовувала регіональна еліта, була перемога козацького війська під проводом гетьмана України І. Виговського над армією московитів у Конотопській битві 1659 р. Представники регіональної політичної еліти Сумщини зазначали: «для нас важливо закріпити пам'ять про наші перемоги, цінувати і поважати власну історію, щоб наступні 360 років нам не розказували про наші поразки» [12]. «Конотопська земля – це місце

національної гордості та єдності. Ця земля просякнута славою і звитягою козаків. Тут ми відчуваємо неперервний зв'язок із предками, звідси ми черпаємо силу духу і насагу боротися за свою незалежність» [12].

2. ТЕМА ГОЛОДОМОРУ У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ

Особлива увага за часів президенства В. Ющенка і керівництва областю (у той час П. Качура на посаді голови Сумської ОДА) приділялася темі голодомору, «тема голодомору має пройти через серце кожного, згуртувати навколо себе суспільство» [20]. У містах та районах області було створено робочі групи, які проводили дослідження історії та наслідків Голодомору 1932–1933 років на Сумщині. Голова ОДА високо оцінив проведену роботу щодо з'ясування кількості жертв цього страшного лиха, відзначивши діяльність пошукових загонів Буринського, Роменського, Лебединського та Сумського районів. Голова облдержадміністрації підкреслив, що, крім морального обов'язку кожного, є особи, які відповідають за реалізацію державної політики, у тому числі, і Указу Президента України «Про відзначення дня пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій» (2005). Кожен керівник району ніс персональну відповідальність за виконання цього Указу. Заслуховуючи звіти кожного голови райдержадміністрації, очільник області особливу увагу звертав на необхідність установаження всієї кількості жертв Голодомору.

Сумщинана належить до областей України, які найбільше постраждали в роки Голодомору. Було знищено більше 50 тисяч селян. У Сумській області налічується понад 100 місць поховань, понад 300 пам'ятників і пам'ятних знаків жертвам голодоморів. «Голодомор 1932–1933 років – це був геноцид української нації, спрямований на знищення українського селянства, національної свідомості» [14]. 2008 – Рік пам'яті жертв Голодомору, тож у кожному районі були затверджені програми з чіткими термінами, графіками виконання. За кошти обласного бюджету було видано до десятка збірок, досліджень, спогадів очевидців, художніх нарисів на цю тематику. Серед праць, присвячених голодомору на Сумщині, чільне місце займала книга художника-графіка М. Бондаренка «Україна 1933: кулінарна книга. Пам'ять людська». Книга містить свідчення очевидців Голодомору у селах Буринського району Сумської області. Графічна серія художника – 89 гравюр із «кулінарними рецептами», до яких були змушені вдаватися люди, щоб вижити. Спогади очевидців та архівні документи доповнюють загальну картину сумних реалій лише одного району на Сумщині на початку 1930-х рр. [15]. Книгу було подано на здобуття Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка у 2019 р. Також за кошти обласного бюджету були видані три книги «Голодомор на Сумщині у спогадах очевидців». У передмові до другої книги йдеться: «Правда про голод, якою б вона не була страхітливою, потрібна не лише тим, хто пережив його, а й молодому поколінню. Тому надзвичайно важливим стало проведення обласної програми «Голодомор у пам'яті народу», до якої долучилися студенти-філологи Сумського державного педагогічного університету. Результатом став вихід першої частини цього збірника, куди увійшло 156 свідчень очевидців голодомору на Сумщині...». У книгу «Голодомор на Сумщині у спогадах очевидців» увійшло 400 свідчень про Голодомори 1932–1933 і 1946–1947 рр. зі 197 населених пунктів усіх районів Сумської області. Спогади були записані учасниками науково-пошукової програми «Голодомор у пам'яті народу». Додатковий друк минулорічного видання був профінансований із обласного бюджету.

За ініціативи та підтримки Сумської обласної державної адміністрації у лютому відбулася виставка «Розсекречена пам'ять», яка розкрила трагічні факти голодомору та репресій на Сумщині в 1932–1933 роках. Керівники області наголошували, що пам'ятати про це – наш борг перед родинами і пам'яттю мільйонів жертв тих страшних подій. А у травні, зберігаючи традиції і глибоко шануючи пам'ять героїв Другої світової війни, в області пройшли урочистості для ветеранів війни. Широко і масштабно відзначили 120-річчя легендарного партизанського командира, двічі Героя Радянського Союзу С. Ковпака, згодом – 90-річчя подій Української революції. Відроджували також духовне надбання Сумщини, її церковні храми, історичні та архітектурні пам'ятки. Відновлено було «Круглий двір» у Тростянці, реконструйовано філармонію та облаштовано орган [10].

Однак усі ці зусилля влади і громадян неоднозначно сприймали різні політичні сили. Зокрема керівники фракцій політичних партій та блоків КПУ, СПУ, Партії регіонів та Блоку Н. Вітренко «Народна опозиція» обласної ради виступили з заявою «Націоналізм на Сумщині не пройде!». Вони засудили голову облдержадміністрації П. Качура за підписання розпорядження № 244 на виконання Указу Президента України «Про заходи з відзначення 90-річчя подій Української революції 1917–1921 років» і звинуватили його та заступників у «роздмухуванні національної ворожнечі» [10]. У відповідь у заяві Сумської обласної державної адміністрації зазначалося, що «незнання окремими політиками свого родоводу, нерозуміння минулого, і як результат додане відчуття меншовартості, притаманне певним політичним колам, не завадять сумчанам шанувати історію, любити свою землю, правильно оцінювати сьогоденні події і впевнено розбудовувати своє майбутнє» [10]. Такі контрверсійні ситуації відбувалися досить часто, політичні партії, особливо напередодні виборів, демонстрували популізм.

2.1. Зміна пріоритетів у державній політиці пам'яті

Зміна керівництва держави у 2010 р. вплинула і на політику пам'яті. Історики та громадські діячі висловлювали побоювання щодо політизації історії та спроб політичних партій її приватизувати. Розпочалося згортання процесу відновлення української ідентичності та політизація історії, власне, її русифікація у внутрішньо українському та зовнішньополітичному контекстах, спекуляція на темах історичної минувшини та використання історії в політичній боротьбі. Під час виступу на сесії ПАРС 27 квітня 2010 р. Президент України В. Янукович заперечив факт геноциду українського народу в 1932–1933 рр. усупереч Закону України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні», ухваленому Верховною Радою України 28 грудня 2006 р., та всупереч постанові Апеляційного суду міста Києва, прийнятій 3 січня 2010 р. Офіційна позиція очільників держави впливала на політику пам'яті в країні. Спостерігалось перешкоджання діяльності істориків України, що підтверджувала низка фактів, серед яких: затримання СБУ та вилучення наукових праць і копій архівних документів історика Р. Забілого, перешкоджання роботі Національного музею-меморіалу жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького», тиск з боку місцевої влади на історика, директора Державного архіву Сумської області, члена Вченої ради Центру досліджень визвольного руху Г. Івануценка, закриття виставки, присвяченої борцям за незалежність України на Сумщині, яка експонувалася у приміщенні Сумської ОДА [21]. На початку липня 2010 р. Г. Івануценка викликали до Сумської облдержадміністрації «на розмову», де сказали, що голова адміністрації знайшов на його місце іншу людину і запропонували написати заяву на звільнення за власним бажанням. Із цього приводу Г. Іванученко зазначав: «Мені сказали люди, близькі до керівництва області, що справжні причини нападок на мене пов'язані з дослідженням Голодомору і передусім українського визвольного руху. Влада наївно вважає, що коли поставить на моє місце свою людину, то встановлять контроль над історією» [6].

Тиск на Г. Івануценка розцінювали як спробу влади втрутитися в академічну дискусію навколо комплексу питань щодо політичних репресій, Голодомору-геноциду 1932–1933 рр. в Україні, визвольного руху. Зазначимо, що сумський архів – єдиний на той час архів, який повністю оцифрував усі 57 тисяч актових записів про смерть людей в період Голодомору 1932–1933 рр., його працівники без належного фінансування, на ентузіазмі створили велику за обсягом електронну базу історичних документів. Понад те видали перший том збірника документів «Українське відродження 1917–1920 рр. на Сумщині», вийшло два томи про ОУН–УПА на Сумщині, підготували до видання працю про повстанський рух 1920–1930 рр. та про дисидентів «Інакодумство на Сумщині». Також архів здійснював міжнародну співпрацю з архівістами Великої Британії та Росії, а наукове видання Сумського архіву «Сумський історико-архівний журнал» єдине серед обласних архівів мало гриф тодішнього ВАКУ.

2.2. Українська революція, Революція Гідності та процеси декомунізації як фактори політики пам'яті у фокусі діяльності і риторики регіональних еліт Сумщини

На виконання розпорядження голови облдержадміністрації у липні 2017 р. було створено обласну науково-редакційну групу з підготовки матеріалів до історико-краєзнавчого проєкту «Місця пам'яті Української революції 1917–1921 років» [17]. У кожному районі та місті обласного значення створені групи якісного і змістовного наповнення тематичної вебкарти Сумської області. За кошти обласного бюджету в рамках Програми економічного і соціального розвитку Сумської області на 2017 р. було реалізовано спільний унікальний проєкт Сумської облдержадміністрації, обласної ради та Історичного клубу «Холодний Яр» – книга «Сумщина у боротьбі», в якій висвітлено 120 біографій козаків і старшин Армії УНР, які народилися на території Сумської області, а також понад 50 спогадів про їхню участь у визвольній боротьбі. Головна місія видання: повернути у свідомість жителів Сумщини забуті імена земляків, які брали участь у подіях Української революції 1917–1920-х рр. На думку першого заступника голови Сумської обласної адміністрації О. Марченко, видання було цінним, особливо на Сумщині, яка межує з країною-агресором. «Дуже важливо в умовах війни серед населення поширювати знання з історії, адже історія повторюється... Сьогодні ми є свідками відтворення подій історичної давнини. І якщо хочемо втримати нашу незалежність, то маємо не допускати помилок, які робили українці століття тому» [29].

За підтримки обласної влади була підготовлена тематична виставка «Сумщина в Українській революції 1917–1921 років. Видатні військові та державні діячі», у якій були представлені розповіді про постаті 21 діяча Української революції – уродженців Сумщини, з них 14 – видатні державні діячі, 7 – військові діячі [30]. Серед імен: член Української Центральної Ради, Ради Міністерства закордонних справ УНР, виконуючий обов'язки міністра преси та інформації УНР (1921), біограф Т. Шевченка П. Зайцев; член Української Центральної Ради, голова Ради Міністрів Української Держави (1918), в.о. міністра закордонних справ Української Держави (1918) М. Василенко; міністр охорони здоров'я УНР (1919) О. Білоус; генерал-хорунжий армії УНР, військовий міністр УНР і головнокомандувач Української Галицької армії О. Греков; співавтор Державного Герба УНР, прийнятого Центральною Радою, ректор Української академії мистецтв Г. Кричевський; дипломат, культурний аташе при дипломатичних представництвах України в Угорщині і у Відні (1919) О. Олесь; член Української Центральної Ради та Малої Ради, секретар голови Центральної Ради Є. Онацький та інші відомі особистості [30]. Із Сумщиною пов'язані імена таких видатних особистостей, як член Української Центральної Ради та Малої Ради, заступник Генерального секретаря земельних справ (1917), міністр закордонних справ УНР (1919), голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії (1919–1923) К. Мацієвич [30]. Ці імена навіки вкарбувалися в історію українського державотворення.

Регіональні політичні еліти часто сприяють зростанню полярних і конфліктних ідентичностей. Розглянемо це на прикладі процесів декомунізації в області та містах Сумщини. Початок процесам декомунізації був закладений ще у серпні 1991 р. Після поразки ДКНС співзасновник Народного Руху України в Сумській області, депутат обласної ради I скликання, ідеолог декомунізації органів влади міста Суми В. Казбан виніс на сесію міської ради проєкт двох рішень. Перше – про повернення вулиці Леніна первісної назви – Петропавлівської, ухвалили; друге – про знесення пам'ятника Леніна перед будинком міської ради, не затвердили. Однак у вересні 1991 р. було ухвалено дуже важливе рішення «Про департизацію органів та установ, які розташовані на території міста Суми». Депутати особисто відвезли документ в обласні управління МВС та КДБ, які організували швидку ліквідацію парткомітетів у структурі всіх міських установ.

Зазначимо, що у назвах вулиць, які давалися у комуністичну добу, були відсутні знакові імена політичних діячів, діячів науки, культури тільки тому, що вони не вписувалися у ту модель пам'яті, яка відображала принципи комуністичної доктрини [4]. Тенденція давати назвам вулиць прізвища російських діячів була яскраво представлена в Сумах. За підрахунками В. Артюха, у Сумах 87 вулиць названо іменами російських діячів науки та культури і лише 23 – іменами українських [4]. Серед них: троє українських учених і сімнадцять російських, один український композитор і тринадцять російських, сорок два російських письменники і п'ятнадцять українських та багато інших подібних прикладів [4].

Оцінюючи діяльність регіональної політичної еліти Сумщини, відомий сумський краєзнавець Г. Хвостенко писав, що «сумська міська влада упродовж більше ніж 10 років так, очевидно, і не второпала, що живе при нових історичних реаліях – в умовах незалежної України, а, отже, слід привести до відповідності і, зокрема, назви міських вулиць, провулків, майданів» [4]. Але як на нашу думку, то все ця влада «второпала». Просто ми тут стикаємось із феноменом «наздоганяючої політичної реалії свідомості» [4].

Упродовж наступних років питання декомунізації, зокрема знесення пам'ятників Леніну, не перебували у центрі уваги представників регіональної політичної еліти. Нова політика пам'яті Президента В. Ющенка винесла це питання на порядок денний. На Сумщині, як і в інших областях України, розпочався демонтаж пам'ятників Леніну: Недригайлів (26.10.2007), Миколаївка Білопільського району (30.03.2008), Суми (18.11.2008), Терни Недригайлівського району (09.03.2009), Буринь (22.04.2010), Охтирка (15.03.2013).

Сумська міська рада на сесії 27 лютого 2013 р. більшістю голосів підтримала пропозицію міського голови про знесення в місті всіх пам'ятників Леніну. За пропозицію проголосували 43 з 75 депутатів міськради [28]. Міський голова Сум Г. Мінаєв виступав за створення музею радянського минулого в Україні й одночасної ліквідації радянських пам'ятників у країні. Зазначимо, що такий музей створено.

Нова фаза у «війні за пам'ятники» розпочалася із подіями у північно-східній частині України: 15 лютого 2013 р. з ініціативи й за активної участі представників ВО «Свобода» був знесений пам'ятник Леніну в Охтирці Сумської області [7]. На початку 2016 р. голова ОДА видав розпорядження «Про реалізацію закону України „Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) режимів в Україні в Сумській області”», яким були затверджені відповідні заходи на території області. Розпорядженням міського голови Сум О. Лисенка 19 лютого 2016 р., дотримуючись термінів закону, було перейменовано 53 вулиці, 3 проїзди, 4 сквери та 25 провулків [22]. Під час сесії Сумської міської ради наприкінці лютого 2016 р., при оголошенні депутатського запиту стосовно перейменування вулиць у Сумах, депутат Ю. Перепека вручив сумському міському голові О. Лисенку металеву відзнаку з написом «Шкідник року» [3], демонструючи таким чином спротив декомунізації. У травні 2016 р. були підписані кілька розпоряджень щодо перейменування населених пунктів у області та об'єктів топоніміки в Сумах. Були змінені назви 85 топонімів – вулиць та провулків, проїздів та скверів міста Сум. «Сумська область, як і вся Україна, має позбутися комуністичних символів. На карті не буде жодних ленінських або кіровських сіл, вулиць Леніна. Не буде жодних монументів комуністичним окупантам і державним терористам. Час тоталітарних режимів іде в минуле» [34].

Однак єдності і одностайності у питаннях декомунізації серед представників регіональної еліти Сумщини не було. Депутати міської ради Ігор та Юрій Перепек, екстрегіонали (нині члени Політичної Партії «Опозиційний блок»), ініціювали на початку березня 2016 р. в Сумах акцію щодо збору підписів проти перейменування вулиць у межах закону про декомунізацію [2], поширюючи антиукраїнські коментарі про «безпідставну декомунізацію» та «утиски» щодо російськомовного населення [3]. Це давало ґрунт для їх активного цитування проросійськими ЗМІ самопроголошених ЛНР

та ДНР. У місті Суми проросійські громадські організації «Союз русского народа», БФ «Вічний вогонь», «Русский культурный центр», «Помни имя свое», «Организация юных разведчиков Сумщины» також чинили спротив і здійснювали акції проти декомунізації. Активісти патріотичних організацій Сумщини вимагали перевірки фактів сепаратизму, називаючи спротив декомунізації «латентним сепаратизмом», «ментальною боротьбою», спробою втримати останній форпост «русского мира» [3].

На бік противників декомунізації стали представники судової гілки влади. Зокрема Зарічний районний суд у Сумах зупинив дію розпорядження міського голови про перейменування вулиць у рамках декомунізації згідно адміністративного позову депутата Сумської міської ради від «Опозиційного блоку» Ю. Перепека до сумського міського голови про визнання протиправним і не чинним розпорядження про перейменування топонімів міста та стягнення моральної шкоди [26]. На сайті Політичної Партії «Опозиційний блок» оприлюднили схвальну оцінку рішення сумського суду. Не чекаючи рішення чергового засідання суду, призначеного на 4 червня 2016 р., голова Сумської ОДА М. Ключко, у рамках повноважень, які йому надано згідно закону про декомунізацію, 19 травня повторно перейменував 83 топоніми в Сумах [22], продублювавши розпорядження міського голови Сум О. Лисенка від 19 лютого. Тобто можемо констатувати, що на рівні регіональних еліт спостерігався конфлікт ідентичностей.

У контексті реалізації закону про декомунізацію досить неоднозначним було рішення міського голови Конотопу, учасника АТО, члена Всеукраїнського об'єднання «Свобода» А. Семеніхіна про перейменування однієї вулиці та трьох провулків міста Конотоп, які носили ім'я М. Щорса на честь О. Музичка, відомого також як Сашко Білий [22], який був координатором Правого сектору у Західній Україні і загинув 24 березня 2014 р., здійснюючи опір правоохоронцям під час затримання за підозрою у причетності до організованої злочинної групи. І, незважаючи на те, що після місяця дебатів, депутати проголосували одностайно, ставлення жителів до постаті О. Музичка залишається суперечливим [22]. Власне, це є свідченням конфлікту ідентичності регіональної еліти і громади.

Революція Гідності актуалізувала нових героїв і нові символи, які впродовж останніх років стали частиною структури історичної пам'яті. Це потребує усвідомленості діяльності як державної, так і регіональної політичної еліти і громадян. На Сумщині відзначали День Героїв Небесної Сотні, вшановуючи подвиг учасників Революції Гідності та віддаючи належну шану тим, хто загинув упродовж кривавих січневих та лютневих днів 2014 р. адже «ті буремні події подарували українській нації нову плеяду героїв, патріотів, які народилися з Україною в серці» [5]. «На жаль, ціною власного життя деякі з них заплатили за право кожного з нас на вільний вибір» [5].

Головним рефреном у Сумській області на багатьох заходах, присвячених подіям двох революцій – «помаранчевій революції» і Революції Гідності –, були слова журналіста, письменника і поета-земляка М. Гриценка: «Нікому Україну не віддам. Собі залишу, дітям та онукам. На вічне щастя чи на вічні муки, нікому Україну не віддам» [18], які активно використовували у своїх офіційних виступах очільники області, стверджуючи, що «Революція Гідності стала точкою відліку нової України, частиною кожного з нас, символом оновлення» [5]. Депутат обласної ради, голова бюджетної комісії М. Березін зауважував: «Ми завжди повинні пам'ятати героїчні вчинки Небесної сотні та наших воїнів, які віддали життя на сході України. Ми – їхні боржники. І головне, що ми можемо для них зробити – це збудувати ту Україну, про яку вони мріяли та за яку віддали своє життя. Тому кожен із нас на своєму місці повинен працювати і продовжувати їхню справу» [32]. Координатор Сумського обласного громадського об'єднання «Майдан», юрист, правозахисник Ю. Тищук акцентував на тому, що «помаранчева революція» та Революція Гідності стали серйозним поштовхом до зміни морально-етичних орієнтирів в українському суспільстві та його національної самоідентифікації [19].

Пропагували очільники області і формування патріотичної складової, мотивуючи тим, що «патріотизм сьогодні є не просто самоціллю, це шлях до виживання нації, виживання держави» [1], а також наголошувалося, що «у нас потужний край, і його історія може слугувати, окрім усього іншого, національно-патріотичному вихованню української молоді [1]. «Вічна слава і шана всім, хто боровся і продовжує боротися за мир в Україні. Життєписи цих людей – уроки істинної мужності та патріотизму для сучасників» [24]. За ініціативи Сумської обласної державної адміністрації письменниця та журналістка А. Акіменко написала книгу з патріотичною назвою «Герої нашого часу: 19 історій ветеранів АТО» про жителів та уродженців Сумщини, які брали участь у боротьбі за свободу і незалежність України у російсько-українській війні. Книга стала просвітницьким проектом. Заступник голови Лебединської районної ради С. Горошко зазначила, що «завдяки мужності та героїзму наших захисників ми відстояли незалежність України та маємо надію, що, невдовзі, вона справді стане цілісною та неподільною державою. Наш обов'язок дякувати всім, хто став на захист нашої Батьківщини, вони є прикладом для підростаючого покоління» [13]. Керівництво області у виступах часто зверталось до теми патріотизму і героїзму тих, хто зараз зі зброєю в руках захищає суверенітет і незалежність України.

Депутати Сумської міської ради 22 лютого 2017 р. ухвалили Звернення до Верховної Ради України щодо вимог Революції Гідності, в якому зазначалося, що Революцію Гідності не завершено, бо винних у злочинах проти народу досі не покарано, і жодних докорінних змін системи не відбулося. Понад те, наголошували депутати, що постала реальна загроза реваншу антиукраїнських сил та закликали парламентарів згадати про вимоги, які ставив перед новою владою народ. А також негайно припинити соціальний – ціновий, тарифний та пенсійний – грабунок, відмовитися від спроб приватизувати стратегічні та прибуткові підприємства і повернути незаконно приватизовані активи у власність держави, не скасовувати мораторій на торгівлю землею, зупинити торговельні відносини з так званою «Д-ЛНР». Ініціатором ухвалення даного Звернення та його розробником стала фракція «ВО „Свобода”». Відповідний проект рішення підтримали 27 обранців [27].

За підтримки місцевої влади створено експозицію-інсталяцію «Революція Гідності та АТО: сумський вимір» і комплекс матеріалів, присвячених подіям «помаранчевої революції» та участі у них жителів Сумщини. Звання Героїв України присвоєно сумчанам С. Табалу, О. Братушку й О. Аніщенку, які виявили особисту мужність під час Революції Гідності та у захисті державного суверенітету й територіальної цілісності України. Найкращий спосіб увічнити пам'ять загиблих на Євромайдані: створити державу, заради якої Герої Небесної Сотні йшли на смерть. Голова всеукраїнської організації «Молодий Народний Рух» А. Рибалко закликав молодь стати фундаторами нової України [19]. Координатор Сумського обласного громадського об'єднання «Майдан», юрист, правозахисник Ю. Тишук підкреслив, що «помаранчева революція» та Революція Гідності стали серйозним поштовхом до зміни морально-етичного орієнтирів в українському суспільстві та його національної самоідентифікації. Сумський міський голова О. Лисенко відзначив громадянську мужність сумської молоді, яка ще з часів Революції на граніті відстоює демократичні цінності та ідеї європейського розвитку України. Власне бачення активної громадянської позиції депутат Сумської обласної ради, учасник Революції Гідності та АТО Р. Дученко висловив так: «Кожен день працювати, віддаватися Україні, вчитися перемагати» [19]. Міський голова О. Лисенко у 2020 р. стверджував: святим обов'язком влади усіх рівнів є гідне вшанування Героїв, які поклали життя за майбутнє України [9].

В області діє спеціальна короткострокова програма «Соціальний захист постраждалих учасників Революції Гідності, учасників антитерористичної операції (операції об'єднаних сил) та членів їх сімей у Сумській області». На Сумщині проживає понад 13 тисяч учасників бойових дій, які брали участь в АТО/ООС. З ініціативи

Сумського відділу Міністерства ветеранів та ГС «Всеукраїнське військово-цивільне об'єднання „Бойове братерство України”» та за підтримки Сумської обласної державної адміністрації, обласної та міської ради 77 дітей загиблих в АТО/ООС захисників та Героїв Небесної Сотні отримали іменні срібні кулони «Батьківське серце» [33]. Відзнака «Батьківське серце» – срібний кулон у вигляді серця, обрамленого терновим вінком із краплинкою крові. На зворотному боці кулона нанесено прізвище та ім'я загиблого Героя та додається іменне посвідчення. Ідея створення такої символічної нагороди – щоб кожна дитина могла носити частинку батьківського серця з собою. 31 січня 2021 р. в Конотопі відбулася презентація книги пам'яті про воїнів-конотопців, які загинули на Сході упродовж 2014–2018 років. Вона містить 16 історій про борців за волю України [16]. В умовах сьогодення є великий громадський запит на формування, відновлення, збереження, транслювання, зчитування і утвердження історичної пам'яті. І у цьому контексті нагальною вимогою до центральної влади та регіональної політичної еліти стає потреба активно формувати загальнонаціональну політику історичної пам'яті.

3. ВИСНОВОК

Підсумовуючи, зазначимо, що політична еліта має чітко визначити точки біфуркації у процесі актуалізації історичної пам'яті. Вплив політичної еліти на формування політики історичної пам'яті упродовж усіх років незалежності був домінуючим. Регіональна політична еліта Сумщини у своїй діяльності апелює до історичних подій минулого та сьогодення, надаючи фінансову та моральну підтримку у збереженні історичної пам'яті регіону. Політика пам'яті виступає дієвим інструментом у реалізації стратегічних завдань області. Повернення політики історичної пам'яті до пріоритетів державного керівництва та регіональної політичної еліти зумовлені суспільним запитом на визначення громадянами своєї національної ідентичності та переосмислення минулого на тлі гібридної агресії Росії.

4. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Акіменко А. «Калнишева рада». На Сумщині вшанували пам'ять останнього кошового Запорозької Січі. 22.07.2016. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/kalnysheva-rada>.
- [2] Акіменко А. На Сумщині громадські активісти вимагають перевірити виявлені ними факти сепаратизму. 15.03.2016. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/news/150316-na-sumshchyni-gromadski-aktyvisty-vumagayut-pereviryty-vuyavleni-nymy-fakty-separatyizmu>.
- [3] Акіменко А. У Сумах колишні регіонали ініціювали збір підписів проти перейменування вулиць. 01.03.2016. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/news/010316-u-sumah-kolyshni-regionaly-iniciyuvaly-zbir-pidpysiv-proty-pereymenuvannya-vulyc>.
- [4] Артюх В. Дещо про політику історичної пам'яті. URL: http://www.pravoslavyya.sumy.ua/readarticle.php?article_id=11
- [5] Вільні творять майбутнє. 21.11.2019. URL: <http://sm.gov.ua/ru/topky/20067-vilni-tvoryat-maybutnye.html>.
- [6] Влада хоче встановити контроль над історією – директор Сумського архіву. 11.11.2010. URL: https://zaxid.net/vlada_hoche_vstanoviti_kontrol_nad_istoriyeyu_ndazh_direktor_sumskogo_arhivu_n1115876.
- [7] Гайдай О. Кам'яний гість: пам'ятники Леніну в Центральній Україні. URL: <http://uamoderna.com/demontazh-pamyati/gaidai-lenin-monuments>.
- [8] Гайдай О. Протистояння навколо минулого, або пам'ятники Леніну в Центральній Україні. URL: <https://uamoderna.com/demontazh-pamyati/gaidai-lenin-monuments>.
- [9] День Героїв Небесної Сотні: сумчани вшанували пам'ять полеглих учасників Революції Гідності. URL: <https://smr.gov.ua/uk/novini/pro-golovne/16988-den-gerojiv-nebesnoji-sotni-sumchani-vshanuvali-pam-yat-poleglikh-uchasnikiv-revoljutsiji-gidnosti.html>.
- [10] Заява Сумської обласної державної адміністрації. URL: <http://gukr.com/article1344.html>
- [11] Коннертон П. Як суспільства пам'ятають. / пер. з англ. С. Шліпченко. Київ : Ніка-Центр, 2004. 184 с.
- [12] Конотопська земля – це місце національної гордості та єдності, – Микола Подопрігора. 09.07.2018. URL: <http://sm.gov.ua/ru/arkhiv1/16226-konotopska-zemlya-tse-mistse-natsionalnoyi-hordosti-ta-yednosti-mykola-podopryhora.html>.

- [13] На Лебединщині відбулась презентація книги «Герої нашого часу». 22.01.2019. URL: <http://www.lbd.sm.gov.ua/index.php/uk/8-novini/8071-na-lebedinshchini-vidbulas-prezentatsiya-knigi-geroiji-nashogo-chasu>.
- [14] На Сумщині вшанували пам'ять жертв Голодоморів. 28.11.2020. URL: <http://sm.gov.ua/uk/arkhiv1/22922-na-sumshchyni-vshanuvaly-pamyat-zhertv-holodomoriv.html>.
- [15] На Сумщині за підтримки облдержадміністрації видаються книги, присвячені темі Голодомору. 27.11.2020. URL: <http://sm.gov.ua/ru/arkhiv1/22920-na-sumshchyni-za-pidtrymky-oblderzhadministratsiyi-vydayutsya-knyhy-prysvyacheni-temi-holodomoru.html>
- [16] На Сумщині представили книжку «Конотопська Небесна Чота. 2014–2018». URL: <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/924>.
- [17] На Сумщині представники влади та краєзнавці працюють над створенням веб-карти області – «Місця пам'яті української революції 1917–1921 років». 06.09.2018. URL: <http://sumy.sm.gov.ua/index.php/uk/8-novini/9553-na-sumshchyni-predstavniki-vladi-ta-kraeznavtsi-pratsuyut-nad-stvorennyam-veb-karti-oblasti-mistsya-pam-yati-ukrajinskoji-revoljutsiji-1917-1921-rokiv>.
- [18] «Нікому Україну не віддам», – Микола Гриценко. 21.11.2019. URL: <http://sm.gov.ua/ru/arkhiv1/20068-nikomu-ukrayinu-ne-viddam-mykola-hrytsenko.html>.
- [19] «Наш дух не зламати, свободу не вбити!»: у музеї відбулись урочистості до Дня Гідності та Свободи. 23.11.2016. URL: <https://sorada.gov.ua/actual/actual/17733-2016-11-23-13-50-12.html>.
- [20] Павло Качур: «Тема голодомору має пройти через серце кожного, згуртувати навколо себе суспільство. URL: http://meria.shostka.net/anons/pavlo_kachur_tema_golodomoru/.
- [21] Переслідування науковців в Україні тривають. Цього разу за Голодомор. 10.11.2020. URL: <https://helsinki.org.ua/2010/11/peresliduvannya-naukovtsiv-v-ukrajini-tryvayut-tsoho-razu-za-holodomor/>.
- [22] Пристрасті за декомунізацією. URL: <https://www.unian.ua/society/1363662-pristrasti-za-dekomunizatsieyu.html>.
- [23] Розпорядження Президента України №1230/2005-рп «Про заходи щодо вшанування пам'яті останнього кошового отамана Запорізької Січі Петра Калнишевського». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/12302005-rp-3360>.
- [24] Роман Грищенко: «Минуле живе, поки ми пам'ятаємо». 22.06.2020. URL: <http://debaty.sumy.ua/news/roman-grishhenko-minule-zhive-poki-mi-pam-yatayemo>.
- [25] Славна Роменщина провела «Калнишеву раду». 16.07.2018. URL: <http://sm.gov.ua/ru/arkhiv1/16282-slavna-romenshchyna-provela-kalnyshevu-radu.html>.
- [26] Суд у Сумах зупинив декомунізацію вулиць через позов депутата «Опоблоку» 07.05.2016. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27721423.html>.
- [27] Сумська міська рада закликає парламентарів згадати про вимоги Революції гідності. 23.02.2017. URL: <https://smr.gov.ua/uk/novini/miska-vlada-news/5378-sumska-miska-rada-zaklikae-parlamentariv-zgadati-pro-vimogi-revoljutsiji-gidnosti.html>.
- [28] Сумські депутати підтримали знесення всіх Ленінів у місті. 27.02.2013. URL: <http://www.istpravda.com.ua/short/2013/02/27/114551/>.
- [29] «Сумщина в боротьбі». Презентації у Сумах. 18.12.2017. URL: <http://ukrnationalism.com/news/ukrainian-book/3020-sumshchyna-v-borotbi-prezentatsii-u-sumakh.html>.
- [30] Сумщина в Українській революції 1917–1921 років. Видатні військові та державні діячі. 11.02.2019. URL: http://history.sumy.ua/methodical-materials/lessons-of-parthriotism/9010-sumshchyna-v-ukrainskii-revoljutsii-19171921-rokiv-vydatni-viiskovi-ta-derzhavni-diiachi.html?fbclid=IwAR0_p0eyBck5bqVSiaiNcYU8F06Q1-6nSCObRuzlD1caDFzCDU_P7xV5TKk.
- [31] Траба Р. Польские споры об истории в XXI в. Историческая политика в XXI веке: сборник статей. Москва : Новое литературное обозрение, 2012. С. 65–102.
- [32] У Сумах відзначили День гідності та свободи. 21.11.2019. URL: <https://sorada.gov.ua/actual/actual/20644-u-sumah-vidznachyly-den-gidnosti-ta-svobody.html>.
- [33] У Сумах дітям загиблих героїв російсько-української війни вручили обереги «Батьківське серце». 18.02.2021. URL: <https://smr.gov.ua/uk/novini/podiji/20631-u-sumakh-dityam-zagiblich-gerojiv-rosijsko-ukrajinskoji-vijni-vruchili-oberegi-batkivske-sertse.html>.
- [34] Худякова О. Декомунізація в Україні майже завершена: що обіцяли політики. 12.02.2018. URL: <https://www.slovovidilo.ua/2018/02/12/stattja/suspilstvo/dekomunizacija-ukrayini-majzhe-zavershena-obicyaly-polityky>.
- [35] Linz J.J., Stepan A. Political Identities and Electoral Sequences: Spain, the Soviet Union and Yugoslavia. Daedalus, Spring 1992. P.11.